

Znanstvena konferenca

SMISELNA
DEZORIENTACIJA IN
NIHILISTIČNI
PRECEP
DANES

Ljubljana, 24. in 25. september 2024
City Hotel, Dalmatinova ulica 15

INR

PROGRAM IN POVZETKI

INŠTITUT NOVE REVIJE
ZAVOD ZA HUMANISTIKO

Znanstvena konferenca

**SMISELNA DEZORIENTACIJA IN NIHILISTIČNI PRECEP
DANES**

24.–25. september 2024

City Hotel, Dalmatinova 15

Ljubljana, Slovenija

POVZETKI IN PROGRAMSKI ZARIS

Manca Erzetič (Ur.)

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

165.721(082)

SMISELNA dezorientacija in nihilistični precep danes (konferenca) (2024 ;
Ljubljana)

Smiselna dezorientacija in nihilistični precep danes : znanstvena konferenca :
povzetki in programski zaris : 24.-25. september 2024, City Hotel, Dalmatinova
15 Ljubljana, Slovenija / Manca Erzetič (ur.) ; [uvodnik Dean Komel ; slikovne
priloge Jožef Muhovič]. - Ljubljana : Inštitut Nove revije, zavod za humanistiko,
2024

ISBN 978-961-7014-43-3

COBISS.SI-ID 20625101

Programski zaris <i>Smiselna dezorientacija in nihilistični precep danes (Dean Komel)</i>	6
Program konference	9
Dean Komel <i>Nihilacija v smiselni dezorientaciji</i>	14
Janez Šušteršič <i>Industrija in politika smisla</i>	16
Frane Adam <i>Evropska latentna kriza smiselne orientacije – Diagnoza stanja</i>	18
Darka Podmenik & Maša Rebernik <i>Kriza družbe in kriza smisla</i>	20
Bernard Nežmah <i>Množični mediji in smiselna dezorientacija</i>	22
Jonas Miklavčič <i>Umetna inteligenca, avtorstvo in kriza pomena v ustvarjanju</i>	24
Manca Erzetič <i>Urbančičevo soočenje s smiselno dezorientacijo in nihilističnim razpoloženjem slovenstva</i>	26
Stane Granda <i>Ali zgodovina kaže pot v prihodnost?</i>	28
Igor Grdina <i>Nihilizem med zgodovino in historiografijo</i>	29
Aleš Maver <i>»VELIKI UMIK«? Katoliška cerkev v Evropi od druge polovice dvajsetega stoletja med revolucijo in neojožefinizmom</i>	31
Igor Bahovec <i>O potencialih kulture in krščanstva pri soočanju z nihilizmom in odgovarjanju na krizo smisla zahodne civilizacije</i>	33

Mira Miladinović Zalaznik <i>Agenti, disidenti, zaporniki. Slovenski juristi v precepu dezorientacije</i>	35
Brane Senegačnik <i>Meja in mera obzorja</i>	37
Sergej Valijev <i>Dogodek smisla</i>	39
Janez Vodičar <i>Hermenevtična filozofija Paula Ricoeurja kot temelj problema ali rešitve?</i>	40
Branko Klun <i>Hrepenenje po smislu in smisel hrepenenja med metafiziko in psihoanalizo</i>	41
Luka Trebežnik <i>Dezorientacija smisla in smisel kot dezorientacija: kritični pristop k teologiji smrti Boga</i>	43
Jožef Muhovič <i>Zgodba o periferiji in izgubljenem središču. Problemi orientacije in iskanja smisla v postmoderni umetnosti</i>	44
Jurij Selan <i>Umetnost med skušnjavo in preizkušnjo</i>	45
Alen Albin Širca <i>Fenomenologija notranjega prostora in pesniška nihilologija</i>	46
Neža Zajc <i>Dane Zajc in razpoka v slovenski recepciji nihilizma - duhovno v poeziji (?), včeraj, danes, jutri (?)</i>	47
Andrej Božič <i>»... durchgründet vom Nichts ...«. Sodobnost pesništva skozi prizmo pre-skušnj(av)e nihilizma</i>	48
Tina Bilban <i>Sodobna zgodba o prostoru</i>	49

SMISELNA DEZORIENTACIJA IN NIHILISTIČNI PRECEP DANES

Dean Komel

Na različnih področjih osebnega in skupnega delovanja se danes soočamo s problemom dezorientacije, natančneje povedano, smiselne dezorientacije. Zaradi tega je postalo nejasno tako razumevanje človeškega delovanja kot dojetanje osebnosti in skupnosti, kar bistveno krni tudi možnosti medčloveškega sporazumevanja. Hkrati se soočamo z vprašanjem, kaj pomeni »orientacija« in kaj pomeni »smisel«, kolikor smiselna naravnost uravnava naša etična ravnanja in sam človeški položaj, ne le v pogledu tistega, kar poteka tu in zdaj, marveč tudi ozirajoč se na preteklost in z zazrtostjo v prihodnost. Kaj pomeni izguba smiselne orientacije kot nihilistično razpoloženje v našem času, ki ga v različnih ozirih, od najbolj vsakdanjih do medijskih in tehnoloških, obeležuje informativna komunikacija? Informacijski kanali niso le zanesljivo in pripravno sredstvo orientacije, marveč lahko hkrati do te mere pospešujejo dezorientacijo in brezsmiselnost, da ne vemo, kaj je resnično in kaj ne, ter se v življenjskem okolju ne najdemo več. Naposled tudi ne najdemo več smisla življenja samega in pademo v nihilistično razpoloženje, neodvisno od tega, koliko to sami zaznavamo in si priznavamo.

Človeško delovanje, s čimer lahko razumemo tako življenje kot spoznavanje, ustvarjanje, verovanje in ravnanje, usmerjajo vrednote, vendar le in samo, če je v njih prisoten smisel. Odsotnost smisla vodi nihilizacijo vrednostnih okvirov, ki opredeljujejo naše razmerje do sveta in z njim. Zdi se celo, da se z destabilizacijo življenjskih norm veča prostor svobode; seveda, če se ne bi tu hkrati odvijale brezobzirne manipulacije z njo, ki naposled privedejo do tega, da ni več prostora za nič človeško bistvenega. Moč nad človeško svobodo, ki lahko nastopa tudi pod pretvezo vzpostavljanja pravičnejšega sveta, je v temelju nihilistična moč. V skladu s tem se tudi človeško delovanje in ustvarjanje razume zgolj še kot učinkovitost produkcije, človekovo osebnost pa kot tako ali drugačno družbeno vlogo in identifikacijo. Pogrešamo tudi smiselne orientacije, ki bi omogočile, da prekoračimo tak položaj človeka in stanje sveta.

Namen simpozija je, da se s posebnim ozirom na slovensko družbeno situacijo, ki je seveda ni mogoče izvzeti iz širšega evropskega in svetovnega horizonta, vzpostavi diskusija o omenjenih vprašanjih in morda nakažejo odgovori nanje. Simpozij je zastavljen interdisciplinarno, v ospredju pa so naslednja tematska področja:

- Filozofski in etični aspekti smiselne dezorientacije in z njo povezanega nihilizma danes. Na kaj danes opiramo pojmovanje »humanosti«, »posthumanosti« in »transhumanosti«?

- Problem zgodovinske dezorientacije in nihilizma s posebnim ozirom na slovensko in evropsko situacijo. V čem je smisel pričevanja o preteklosti in izpričevanja zgodovinskega smisla?

- Problem smiselne dez/orientacije v literarni in umetniški ustvarjalnosti. Kaj je danes ustvarjalnost in kaj tvori njen estetski, kulturni in izobraževani kontekst; kriza kriterijev v kritičnem vrednotenju literature in umetnosti; kulturni nihilizem; vloga kulture na Slovenskem v preteklosti in danes: učinkovitost in učinki digitalizacije.

- Pomen religioznosti za vzpostavljanje smiselne orientacije. Vidik »transcendence smisla«; posameznikova vera in izpolnjevanje smisla človeškosti; vera kot izročilo, inštitucija, osebno prepričanje; vera med obupom in upom; »vera namesto vere«; nihilistični izziv.

- Soočenje z dezorientacijo pri upravljanju družbe kot celote in družbenih podsistemov (ekonomija, pravo, državna uprava, kultura, mediji, znanost, informatika, izobraževanje, ekologija, zdravstvo, socialna skrb, verske ustanove, politične stranke, civilna družba ...). Redundanca kriz: političnih, gospodarskih, socialnih, ekoloških, vojnih, energetskih ... in prevladujoče razpoloženje brezizhodnosti.

- Vloga in moč medijev, internetnih orodij in umetne inteligence pri distribuciji in redistribuciji družbenih orientacij. Relevantnost in irelevantnost intelektualne kritike v »postfaktični družbi«.

- Grobost in lahkotnost združevanja politične oblasti in družbene moči; kritične podlage dojemanja družbene moči in oblastništva; kriza politične avtoritete in grožnja avtoritarnosti; demokratični razvoj kot politično in civilno-družbena orientacija v osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja ter današnji nihilizem družbenih razmer v Sloveniji in Evropski uniji; nihilizem moči in oblasti v svetovnih razmerjih in nesorazmerjih.

– TOREK, 24. SEPTEMBER 2024 –

Otvoritev konference

9.00–9.15

Pozdravni nagovor: Tomaž Zalaznik, direktor Inštituta Nove revije, zavoda za humanistiko

9.15–9.45

Dean Komel: *Nihilacija v smiselni dezorientaciji*

Predavanja

9.45–10.15

Janez Šušteršič: *Industrija in politika smisla*

10.15–10.45

Frane Adam: *Evropska latentna kriza smiselne orientacije – Diagnoza stanja*

10.45–11.00 *Odmor za kavo*

11.00–11.30

Darka Podmenik & Maša Rebernik: *Kriza družbe in kriza smisla*

11.30–12.00

Bernard Nežmah: *Množični mediji in smiselna dezorientacija*

12.00–12.30

Jonas Miklavčič: *Umetna inteligenca, avtorstvo in kriza pomena v ustvarjanju*

12.30–12.45 *Razprava* (moderira: Manca Erzetič)

13.00–15.00 *Kosilo*

– TOREK, 24. SEPTEMBER 2024 –

15.00–15.30

Manca Erzetič: *Urbančičevo soočenje s smiselno dezorientacijo in nihilističnim razpoloženjem slovenstva*

15.30–16.00

Stane Granda: *Ali zgodovina kaže pot v prihodnost?*

16.00–16.30

Igor Grdina: *Nihilizem med zgodovino in historiografijo*

16.30–16.45 *Odmor za kavo*

16.45–17.15

Aleš Maver: *»VELIKI UMIK«? Katoliška cerkev v Evropi od druge polovice dvajsetega stoletja med revolucijo in neojožefinizmom*

17.15–17.45

Igor Bahovec: *O potencialih kulture in krščanstva pri soočanju z nihilizmom in odgovarjanju na krizo smisla zahodne civilizacije*

17.45–18.15

Mira Miladinović Zalaznik: *Agenti, disidenti, zaporniki. Slovenski juristi v prepepu dezorientacije*

18.15–18.30 *Razprava (moderator: Dean Komel)*

19.00 *Večerja*

– SREDA, 25. SEPTEMBER 2024 –

10.00–10.30

Brane Senegačnik: *Meja in mera obzorja*

10.30–11.00

Sergej Valijev: *Dogodek smisla*

11.00–11.30

Janez Vodičar: *Hermenevtična filozofija Paula Ricoeurja kot temelj problema ali rešitve?*

11.30–11.45 *Odmor za kavo*

11.45–12.15

Branko Klun: *Hrepenenje po smislu in smisel hrepenenja med metafiziko in psihoanalizo*

12.15–12.45

Luka Trebežnik: *Dezorientacija smisla in smisel kot dezorientacija: kritični pristop k teologiji smrti Boga*

12.45–13.00 *Razprava* (moderira: Jonas Miklavčič)

13.00–15.00 *Kosilo*

– SREDA, 25. SEPTEMBER 2024 –

15.00–15.30

Jožef Muhovič: *Zgodba o periferiji in izgubljenem središču. Problemi orientacije in iskanja smisla v postmoderni umetnosti*

15.30–16.00

Jurij Selan: *Umetnost med skušnjavo in preizkušnjo*

16.00–16.30

Alen Širca: *Fenomenologija notranjega prostora in pesniška nihilologija*

16.30–16.45 *Odmor za kavo*

16.45–17.15

Neža Zajc: *Dane Zajc in razpoka v slovenski recepciji nihilizma - duhovno v poeziji (?), včeraj, danes, jutri (?)*

17.15–17.45

Andrej Božič: *»... durchgründet vom Nichts ...«. Sodobnost pesništva skozi prizmo pre-skušnj(av)e nihilizma*

17.45–18.15

Tina Bilban: *Sodobna zgodba o prostoru*

18.15–18.30 *Razprava* (moderira: Brane Senegačnik)

18.30–19.00 *Sklepna diskusija in zaključek konference* (moderira: Dean Komel)

19.00 *Večerja*

Nihilizacija v smiselni dezorientaciji

Uvodoma se najprej zadržim pri pojmovanju »smiselne orientacije«, upoštevajoč to, da pojma smisla in orientacije vzajemno napotujeta drug na drugega. Nadalje orišem nihilistični zastor »nesmisla« in »dezorientacije«, ki ne pomeni le izgube smeri, mere in meril, marveč »seže pod kožo« in sproža bivanjsko nelagodje, ki samo po sebi ni vezano na nič oprijemljivega. V noči nihilistične izkušnje plane na dan negotovost, kako se oprijeti sveta. Smiselna orientacija ni povezana s tem, kako se znajti v svetu, marveč nas zadeva v tem, kako naj najdemo svet. Če si svet predstavljamo kot posodo, v kateri imajo vse stvari, vključno z nami samimi, svoj prostor in čas, potem nam sveta ni treba posebej najdevati in tudi ne iskati smisla, tj. obzorja sveta. Drugače je seveda, če se ovemo, da se svetovnost sveta smiselno razodeva v nas posameznikih, skupnosti, družbi, gospodarstvu, politiki, zgodovini, naravi, kulturi, umetnosti, jeziku, znanju, učenju, pisavi, številu, sliki, ljubezni, vojni, pravičnosti, občutju, sočutju ...

Duh filozofskega izročila temeljno najdbo sveta povezuje z odločilnostjo svobode. Nihilistični precep današnjega časa pogojuje to, da ni temeljnega zaupanja v svobodo naših odločitev, kar neposredno sili v podložnost manipulativni moči, ki ji je vse razpoložljivo in na voljo. Mahinalna predrznost (Hybris) v svoji zagnanosti in pregnanosti ne potrebuje ne smiselne orientacije ne utemeljevanja svobode, saj jo žene samozadostna moč, ki se opolnomočuje kot totalna prevlada nad svetom. To, čemur nadevamo ime »globalne«, »informacijske«, »posthumane«, »postfaktične« družbe nivelira možnost smiselne orientacije in nihilizira bistveni smisel človekovega prebivanja v svetu.

Glede na to, da se smisel lahko vlaga v karkoli in je vse postalo enako (brez)bistveno, nastopi vprašanje, kaj lahko ponudi orientacijo pri soočanju z nihilističnim precepom? Ne gre za miselno, marveč smiselno orientacijo, se pravi osmislitev tega, kar danes je (tako da ni) in za zmislenje

na bistveno. V zaključku predavanja je problem smiselne dezorientacije in nihilističnega precepa postavljen v fokus z ozirom na zatečeno slovensko situacijo. Ni dovolj, da se poda kritični pretres družbenih procesov, ki se v njej odvijajo, marveč je nujna orientacija na krizno situacijo samo, ki nas prevzema na način, da terja posebno zavzetost za osmislitev.

Dr. **Dean Komel** je redni profesor za sodobno filozofijo in filozofijo kulture na Filozofski fakulteti (Oddelek za filozofijo) Univerze v Ljubljani in vodja raziskovalnih dejavnosti na Inštitutu Nove revije, zavoda za humanistiko (INR).

dean.komel@guest.arnes.si

Industrija in politika smisla

Nobenega dvoma ni, da izhodiščni koncept ekonomske znanosti, to je ideja samo regulativnega mehanizma, ki deluje kot nenačrtovana rezultanta neodvisnih odločitev in dejanj posameznikov v njihovih ekonomskih vlogah, temelji na predpostavki etičnih in moralnih posameznikov. To je očitno tako pri utemeljitelju te ideje, Adamu Smithu, kot pri njenem najbolj znanem in elokventnem sodobnem zagovorniku, Friedrichu Hayeku in celotni avstrijski ekonomski šoli. Brez vere v etičnost posameznikov takšnega ekonomskega nauka ni mogoče sprejeti niti na konceptualni ravni. To je temeljni razlog, da se takšnemu ekonomskemu nauku očita zagovarjanje sebičnosti, pohlepa, brezsrčnega boja vseh proti vsem in še vse drugo, kar danes poznamo pod oznako »neoliberalizem«. Brez dejanske etične podstat pa neodvisno ravnanje posameznikov tudi v praksi ne more rezultirati v dobro delujočem ekonomskem sistemu, ki bi bil podlaga tudi za »razširjeni družbeni red«. Empiričnih dokazov, da se to res zgodi, je žal na pretek.

Na družbeni ravni nezaupanje v etičnost posameznikov pripelje do predpisovanja smisla ekonomske in druge dejavnosti. Ne le politične regulacije, tudi obsežni mehanizmi formalnega in neformalnega institucionalnega pritiska danes spodbujajo in predpisujejo smisel. Tako imenovana družbena odgovornost podjetij ni le fraza ali poziv, ampak je kodificirana v številnih merskih instrumentih, o njej se poroča v letnih poročilih korporacij, vse več je investicijskih produktov za vlaganje v »družbeno odgovorna« podjetja. Države pripravljajo zelene in na spolu osnovane proračune ter s številnimi inštrumenti spodbujajo in predpisujejo družbeno odgovorno ravnanje in investiranje podjetij in posameznikov. Nasedla evropska politika »zelenega prehoda« je lep primer tveganj, ki jih takšno ravnanje prinaša.

Na osebni ravni posameznika obstaja potreba po smislu in etičnih vodilih, ki pa so v sodobnem svetu izgubili svoje tradicionalne temelje.

Zato je smisel postal blago, ki se ponuja na trgu. Razvila se je cela industrija, ki ljudem pomaga »delati na sebi« in jih seveda prepričuje, da to morajo početi, ker so v svojem temelju izgubili smisel in ga morajo šele najti – in zanj seveda plačati tistim, ki ga ponujajo. Prav perverzno se takšna industrija smisla ponuja kot alternativa za ozaveščene, duhovne ljudi, ki se nočejo brezbrizno prepustiti hedonizmu potrošniške in premoženjske družbe – čeprav v resnici tudi sama ni več kot to, le, pogojno rečeno, na »višji« ravni. Pri tem niti ni bistveno, ali »delo na sebi« ponuja duhovni, intelektualni, psihološki, družbeni ali telesni razvoj.

Po svoje bi lahko rekli, da s tem procesom družba nadomešča tradicionalne vire smisla, ki so temeljni v človeku samem; ironično, čeprav ne brez teoretskega ozadja, bi lahko celo rekli, da bo svobodna konkurenca »ponudnikov smisla« na koncu pripeljala do optimalne rešitve, prevlade smisla in etike, ki sta najboljša za posameznika in njegovo funkcioniranje v družbi, s tem pa tudi za družbo samo. Vendar, kot je običajno, svobodna konkurenca ne obstaja, saj jo ves čas spodkopavata »ponudnika smisla« s prevladujočo tržno močjo – *dominantni mediji*, predvsem pa sama *država*, ki regulira in nadzoruje tudi to področje. Prioritetno se postavlja vprašanje, na kakšni osnovi naj brezciljni posamezniki izbirajo med različnimi »ponudniki smisla« in njihovimi »vsebinami«, če pa morajo tisto, kar naj bi jim omogočalo presojo, od njih šele kupiti, da bodo sploh imeli.

Dr. **Janez Šušteršič** deluje kot mednarodni strokovnjak na projektih EU in OECD za podporo ekonomskih reform in usposabljanje državnih uprav, zaposlen v podjetju REFORMA, d. o. o; finančni minister (2012), direktor Urada za makroekonomske analize in razvoj (2001–2007); redni profesor ekonomije na Novi univerzi.

sustersic.janez@gmail.com

Evropska latentna kriza smiselne orientacije – Diagnoza stanja

Po eni strani zaznavamo krizo kognitivno-smiselne pozicioniranosti posameznika v mikro okolju, kot tudi globalno in njegovo ontološko negotovost. Po drugi strani ugotavljamo, da so sodobne družbe vse bolj politično-ideološko polarizirane in čedalje težje dosežajo bazično soglasje za produktivno vodenje politike in sprejemanje odločitev. To se je pokazalo že v času pandemije, iz katere so mnoge države ali vsaj njihovi podsistemi (zlasti zdravstveni) izšli kot šibkejši, obremenjeni z mnogimi disfunkcijami in anomičnimi pojavi. Poznamo zunanje faktorje kot so globalizacija, podnebne spremembe, celoten kompleks prehoda v tako imenovane trajnostne oblike, vojni v Ukrajini in v Gazi – vse to se kopiči, toda še več je sprenevedanja, sledenja ozkim interesom ali ignorance in cinizma ter solipsizma. Nastaja nek čuden hibrid med *hipertehnicistično družbo znanja* (na čelu z umetno inteligenco, robotiko in genetiko ter ideologijo transhumanizma) ter *postfaktično družbo*, kjer znanstvena dejstva ali argumenti ne veljajo dosti, so predmet apriornega osporavanja ali interpretacij, kjer več velja argument moči kot moč argumenta.

Lahko govorimo o nihanju (in prepletu) med razvito in sofisticirano tehnoznanostjo ter velikimi spoznavnimi simplifikacijami (in disonancami) v stilu teorij zarote. Tudi sicer so v (civilno)družbenem in političnem okolju že nekaj časa vidna nihanja iz ekstrema v ekstrem, en ideološki ekstrem spodbudi drugega. Sodobne družbe so nekako »ekscentrične«, nestabilne ali kot je to pred več šestdesetimi leti formuliral ameriški sociolog Etzioni, gre za »drifting societies«, ki nimajo sposobnosti (demokratičnega) konsenza, toda tudi niso totalitarne. Po našem mnenju lahko govorimo o anomiji v obliki izgube vrednotnega jedra in normativne dezintegracije. Izvorno je anomija opredeljena kot stanje normativne dezintegracije družbe, kar je posledica odsotnosti norm in zakonov (ali ti ne veljajo več, novih pa še ni). Toda

možne so tudi druge situacije, ki pa sprožajo podobne posledice. Tudi prenormiranost ali nereflektirana in skrajno improvizirana uporaba zakonodajnih dokumentov vodi do tega, da jih ljudje ne upoštevajo ali jih ignorirajo. To pa pomeni spet erozijo družbene pogodbe (in tudi pervertiranje »rule of law« – vladavine prava v model »rule by law« – vladanja s pomočjo prava, se pravi instrumentalizacijo prava).

To se dogaja na vseh področjih, tudi področju znanstvene politike, kjer imamo opravka s tako imenovano normativno elaboracijo/konstrukcijo (na podlagi izjemno »goste« zakonodaje), ki ima za cilj vzpostaviti novo paradigmo (vizijo) odprte znanosti. Vsebina (vizija) se tu izgubi, saj pride do veljave birokratska povezava legitimnosti in postopka (pred desetletji je to poimenoval nemški teoretik socialnih sistemov Luhmann kot »Legitimation durch Verfahren«). To omogoča – zlasti v manipulativnih zakonodajnih postopkih – uporabo diskrecijske moči odločanja o tem, kdo producira »odlično« odprto znanost oz. uporablja predpisane postopke, kar se lahko izteče v nov ciklus klientelističnega »in-breedinga«. V ozadju je nihilistična volja do moči, morda v obliki eksperimenta »kulturne hegemonije«.

Ta (anomična) dogajanja niso nekaj novega, tudi forma mentis, ki je v ozadju teh pojavov, ni nekaj novega. So pa v zadnjih letih njene sestavine/simptomi kot so amnezija, kameleonstvo in mimikrija, usmerjenost na (nestrateško) kratkoročno razmišljanje, kognitivna disonanca, zatekanje v okrilje istomislečih (»in-group«) čedalje izrazitejše. Ta mentaliteta, ki morda še ni povsod prevladujoča, se širi po vseh institucijah, poklicnih skupinah, tudi v politiki in znanosti (oz. najprej znanstveni politiki), v veliki meri določa tudi usodo Evrope in EU. V referatu se bomo spraševali, kako jo omejiti in kako se ji zoperstaviti s socialnimi inovacijami, s katerimi bi presegali anomijo in krizo smiselne pozicioniranosti in strateškega mišljenja.

Dr. **Frane Adam**, sociolog in direktor Inštituta za razvojne in strateške analize (IRSA) ter vodja Raziskovalnega centra IRSA; kot redni profesor je določen čas predaval na Fakulteti za družbene vede (Oddelek za kulturologijo) Univerze v Ljubljani; nekaj let je tudi pedagoško sodeloval na doktorskem študiju Fakultete za uporabne družbene študije v Novi Gorici.

frane.adam@guest.arnes.si

Kriza družbe in kriza smisla

Ob krizi moderne zahodne družbe, ki postaja vse pogostejši predmet znanstvenih diskusij, je na mestu vprašanje Bergerja in Luckmanna iz daljnega leta 1995: »Ali ni morda tako, da slišimo le najnovejše ponavljanje stare tožbe? Ali pa je to jadikovanje izraz stiske, v kateri se človek vedno znova znajde zaradi menjave svetovnega reda?« (Berger, Peter L., and Thomas Luckmann. 1995. *Modernity, pluralism and the crisis of meaning: The orientation of modern man*. Bertelsmann Foundation Publishers; slov. prev.) Družbena kriza, zadnje desetletje stopnjevana v poli-krizo, je empirično dokazljiva, ne pa tudi njena spremljevalka *kriza smisla*. Prispevek je poskus primerjave nekaterih njunih vzporednic, vpetih v pozitivistično-sistemski in fenomenološko-sociološki teoretski okvir.

Krizo družbe kot nad-krizo družbenih (pod)sistemov indicirajo kazalci neučinkovitosti posameznih pod-sistemov in njihovega ne-sinergetičnega delovanja, ki rezultira v nedoseganju skupnih, legalno in legitimno zastavljenih ciljev. Kriza smisla je v soodvisnem razmerju z družbenimi strukturami, ki se v pluralističnih družbah vzpostavljajo v divergentnih smereh tako, da se kriza smisla kaže kot imanentna stalnica teh družb (Berger in Luckmann). Predpostavljati je mogoče, da razširjenost in intenziteta *krize smisla* korelira s *krizo družbenih struktur*, vendar ima tudi svoje lastne vzvode. Pri dokumentiranju le-teh se je mogoče opreti na (teoretsko) podmeno »odnosnosti« konstitucije smisla oziroma na tiste družbene interakcije preko katerih se smisel »re-« in »de-« konstruira.

Upoštevajoč ta kontekst in osnovne metodološke postulate fenomenološke analize so v prispevku predstavljene (pridobljene) evidence o vzporednosti obeh kriz na izbranih segmentih slovenske družbe. Zaključna diskusija odpira vprašanje možnosti primerjav med ugotovitvami za Slovenijo in drugimi evropskimi državami (Nemčijo, Hrvaško).

Dr. **Darka Podmenik**, višja znanstvena sodelavka na Inštitutu za razvojne in strateške analize (IRSA); upokojena sociologinja, raziskovalka na številnih projektih, tudi predavateljica na Filozofski fakulteti (Oddelek za bibliotekarstvo) Univerze v Ljubljani in občasno na drugih fakultetah, v Novi Gorici, Novem mestu, Kopru.

darka.podmenik@guest.arnes.si

Asist. **Maša Rebrnik** je magistra kognitivnih znanosti na srednjeevropskem interdisciplinarnem programu MEi:CogSci in mlada raziskovalka na Inštitutu za razvojne in strateške analize (IRSA). Njeno preteklo raziskovalno delo se osredotoča na fenomenologijo in etnografijo odločanja ter fenomenologijo sebstva in skupinskih sinhronizacij.

masa.rebrnik8@gmail.com

Množični mediji in smiselna dezorientacija

Množičnim medijem nedvomno pripada ekskluziven položaj pri formiranju in distribuciji smiselne orientacije, ki po moči morda prekaša tudi izobraževalno, religiozno, kulturno in politično sfero, saj mediji posegajo v vsakdanje življenje ljudi in na vsa omenjena družbena področja. Na medije se neposredno navezuje tudi reklamna industrija. Medijska formacija smiselne orientacije ne preprosto odslikava sveta, čeprav se potrošnikom tako prezentira, marveč predpostavlja precej kompleksen proces produkcije. V to produkcijo je vključena (pod) množica producentov, pri čemer so t. i. »medijske osebnosti« zgoj na vrhu te piramide. Nadalje imamo opraviti z različnimi načini vplivanja na medije in njihovega podrejanja, tako političnim kot ekonomskim, ki so lahko tako obsežni, da je potrebno posebej braniti svobodo medijev. Svoboda medijev je obveljala podobno kot neodvisnost sodstva in človekove pravice za enega od ključnih stebrov demokratične ureditve.

Po drugi plati se na medijsko poslopje zgrinjajo očitki, da širijo neresnice in dezinformacije. Ta neverodostojnost obveščanja postane poseben problem, če za njo stojijo interesi določenih družbenih skupin, ne glede na to ali gre za zasebne ali javne medije, navkljub splošnemu prepričanju, da so javni mediji že kot taki ščit demokracije (na)sploh. Pri tem razumevanju je namreč večkrat zaobideno dejstvo, da so tudi javni mediji vezani na javnost, ki ni kar pred-postavljena, marveč se jo najprej vz-postavlja. Pri tej vzpostavitvi pa imajo mediji vsekakor osrednjo vlogo in veljavo, saj neposredno vplivajo na osebne izbire in medosebne stike.

Vprašanje, koliko so raziskovalci medijev in mediji sami sposobni kritično reflektirati to vlogo in z njo povezano »vlaganje smisla«, se zdi ključno za obravnavo tega, kako mediji pravzaprav vzpostavljajo smiselno orientacijo oziroma kaj se pri tem sploh razume s *smislom*, *smiselnostjo* in *osmišljanjem*? Če nesmisel in nesmiselnost prevzameta pobudo, kar ne pomeni le, da mediji »trosijo laži«, marveč da je razmerje med lažjo in

resnico postalo za njih irelevantno ali pa se hote manipulira z njim, lahko govorimo o manipulaciji z resnico in smislom ter o *nihilizmu medijskega prostora*. Prispevek se bo v sklopu približevanja razumevanju *nihilizma medijskega prostora* dotaknil tudi nekaterih novejših primerov (širjenja) smiselne dezorientacije v slovenskem medijskem prostoru.

Dr. **Bernard Nežmah** je doktor znanosti s področja sociologije; deluje kot raziskovalec Inštituta Nove revije, zavoda za humanistiko (INR) ter kot docent predava na Filozofski fakulteti (Oddelek za sociologijo) Univerze v Ljubljani, Fakulteti za uporabne družbene v Novi Gorici in Fakulteti za slovenske in mednarodne študije Nove univerze; kolumnist in novinar Mladine ter komentator na RTV Slovenija.

bernard.nezmah@guest.arnes.si

Umetna inteligenca, avtorstvo in kriza pomena v ustvarjanju

Do nedavnega je bilo jasno, da ima vsako umetniško delo avtorja. Pesem, slika ali navadno besedilo. S pojavitvijo generativne umetne inteligence (UI) smo se znašli v poziciji ustvarjanja del, ki nimajo avtorja – niti oseba, ki uporablja UI, niti UI nista avtorja v pravem pomenu besede. Morda preprosto ne gre za »ustvarjanje«, temveč to, kar izraz »generativna UI« sugerira – golo generiranje, morda pa gre za proces »ustvarjanja«, ki dejansko ne potrebuje avtorja.

V prispevku se bomo posvetili filozofskemu ozadju vprašanja odnosa med avtorstvom in ustvarjanjem ter temu, kakšen vpliv ima njun odnos na »pomen« v umetnosti. Morda z ukinitvijo »avtorja« in »ustvarjanja« ukinjamo tudi sam »pomen«. In če izginja pomen, morda izginja tudi smisel. Na koncu prispevka bomo zastavili vprašanje, ali smo v dobi umetne inteligence ljudje priča umetniškemu nihilizmu ali je nemara ravno človekovo udejstvovanje v umetniškem procesu lahko odgovor na ta – in širši družbeni – nihilizem.

Dr. **Jonas Miklavčič** je asistent za filozofijo in raziskovalec na Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani ter član Centra za na človeka osrediščeno umetno inteligenco in etiko novih tehnologij (TEOF UL). Njegovo raziskovalno ukvarjanje sega na področje moralne filozofije in etičnih izzivov umetne inteligence. Je glavni in odgovorni urednik revije Tretji dan.

jonas.miklavcic@teof.uni-lj.si

Urbančičevo soočenje s smiselno dezorientacijo in nihilističnim razpoloženjem slovenstva

Ivan Urbančič ni le eden od najpomembnejših slovenskih filozofov po drugi svetovni vojni, marveč pred-vsem filozof, ki je podal vrsto relevantnih premislekov epohalne situacije slovenstva, pogosto tudi v neposredni kritični diskusiji s sodobniki in v spopadu z oblastnimi strukturami, ne le tistimi pred osamosvojitvijo Slovenje, h kateri je osebno in teoretsko mnogo prispeval, pač pa tudi po njej.

Zavoljo tega verjetno ni naključje, da je v svoji zadnji izdani knjige *Razmišljanja v preddverju filozofije* (2014) zbral svoje prispevke o Alešu Ušeničniku, Francetu Vebru in vprašanju kulturne vloge *Nove revije*, ki jih uvede v tekst o »Slovenstvu in filozofiji«, sklene pa s prevodom in komentarjem Heideggrovega teksta »Govor izročila in govor tehnike«. Tekst o »Slovenstvu in filozofiji«, ki po nastanku datira na začetek sedemdesetih let (kot sklepni tekst Urbančičeve knjige *Poglavitne ideje slovenskih filozofov med sholastiko in neosholastiko* iz leta 1971; še prej pa leta 1970 izide kot samostojen tekst v 91-92 številki revije *Problemi*, posvečeni vprašanju naroda), podaja osnovno smer Urbančičevih premislekov slovenstva v filozofskem in kulturnem, političnem oziroma – kar bo še najustreznejša oznaka – svetovno-epohalnem pogledu. Po tem svetovno-epohalnem oziru Urbančič ugotavlja posebno smiselno dezorientacijo in nihilistično razpoloženje slovenstva. Ne gre za preprosto kritiko filozofskih, kulturnih in političnih stališč, marveč za uvid, kako so ta stališča pogojena z epohalno krizo, ki se nam kot taka smiselno izmika. O krizi, tudi s posebnim ozirom na slovensko situacijo, Urbančič spregovori v istoimenski knjižici *O krizi* (2012), ki je dodatek k njegovemu sistematičnemu delu *Zgodovina nihilizma* (2010), ki jo zaključuje razgovor z Jožetom Pučnikom.

V predavanju bom predstavila poglavitne elemente Urbančičevega soočenja z dezorientacijo slovenstva, zlasti potem ko je Slovenija

postala samostojna država, in kako ta izpričuje nihilistično razpoloženje ter kako opredeljuje samorazumevanje slovenstva danes, pri čemer »slovenstva«, glede na Urbančičevo rabo, ne gre razumeti »ideološko« in »nacionalistično«, prav tako ne »identitetno-subjektivistično«, marveč epohalno-bivanjsko.

Dr. **Manca Erzetič**, izredna profesorica na Fakulteti za slovenske in mednarodne študije Nove univerze in raziskovalka na Inštitutu Nove revije, zavodu za humanistiko (INR); doktorica znanosti s področja filozofije; članica v mednarodnih odborih CeNic in CEESP; med 2019–2023 prodekanja FSMŠ NU; avtorica znanstvene monografije *Hermenevtika pričevanja* (2023).

manca.erzetic@institut-nr.si

Ali zgodovina kaže pot v prihodnost?

Obraznava slovenske preteklosti je šele z osamosvojitvijo dobila možnost, da postane resnično *slovenska*. Prej je bila oziroma je morala biti *pro* avstrijska, nato *pro* jugoslovanska. Iz zadnje podrejenosti se še do danes ni izkopala. Zelo ji je škodil tudi obvezni marksistični teoretski pristop v tako imenovani »kardeljanski preobleki«. Znotraj teh okvirov je moralo slovensko zgodovinopisje iskati preživetvene možnosti.

V zadnjem času zapada novi nevarnosti, ko se namesto, da bi izhajalo iz lastnih korenin, udinja teoretskim pristopom in idejam modelov zgodovinskega razvoja, ki s slovenskim nima zveze. Bolj kot novo branje preteklosti je potrebna uskladitev zgodovinskih dejstev v skladu z njihovo zgodovinsko vlogo. V mislih imamo tako vlogo Cerkve, kmeta, plemstva, proletariata kot meščanstva.

Posebno vprašanje pa je tudi vpliv in pomen vseh treh totalitarizmov, od katerih komunistični od »uradnega« zgodovinopisja ni samo nepriznan, ampak celo neevidentiran.

Dr. **Stane Granda** je redni profesor (v pokoju) za kulturno zgodovino na Fakulteti za humanistiko Univerze v Novi Gorici, zaslužni raziskovalec Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU) in zaslužni profesor Univerze v Novi Gorici; član več uredniških odborov in predsednik strokovnega sveta Narodnega muzeja Slovenije.

granda.stanko@gmail.com

Nihilizem med zgodovino in historiografijo

Zgodovina je v tem prispevku obravnavana kot veda (tj. sestav temeljnih zgodovinskih znanosti, ki izvajajo kritiko virov), ki je v svoji zasnovi pravzaprav idealni tip motrenja in razumevanja stvarnosti v diahroni perspektivi, historiografija pa kot najobičajnejši – a ne tudi edini – prezentacijski prostor prikaza njenih dognanj. Obe disciplini se srečujeta z nihilizmom na dvojen način: zmoreta ga zaznati kot pojav, ki zaznamuje dogajanja, ki jih obravnavata, lahko pa sta mu tudi sami podvrženi in ga pospeševalno »practicirata« v procesu spoznavanja oziroma tematizacije stvarnosti, pri čemer je pomembno, da kot sestav temeljnih zgodovinskih znanosti omogočata njegovo prepoznanje. Tako zgodovina kot veda kakor historiografija sta namreč disciplini, ki s svojimi dosežki na eni in nižinami na drugi strani pomembno prispevata k določitvi aktualnega položaja ter hkrati razpirata strukture (ne)verjetnega in (ne)mogočega v sedanjosti in prihodnosti. Sta vsaj intelektualni lakmus – če ne tudi katalizator (to je odvisno od njune teže v konkretnem kulturnocivilizacijskem okolju).

Slovensko zgodovinopisje, ki je zaradi svoje (ne)obsežnosti pregledno, hkrati pa tudi metodološko in konceptualno razvejano, nudi presenetljivo veliko povedno bogatega gradiva za pretres delovanja in prakse nihilizma. Iz starejših časov – tako tistih izpred druge svetovne vojne kot onih iz let komunističnega režima – se je ohranila koncepcija zgodovine in historiografije kot klasičnega servisa politične stranke/gibanja. Vzdržuje jo institucionalni nihilizem, katerega cilj je trajno perpetuiranje nekdanjih razmer in njihovih konceptualizacij – bodisi z nenehnim delovanjem bodisi z nedejavnostjo in vzdrževanjem zatečenega stanja. Hkrati je močna tudi koncepcija zgodovine in historiografije kot ideološko usmerjenega ciljnega projekta, ki se zaveda preživelosti koncepcije zgodovine/historiografije kot servisa, soglaša pa z njeno tendenco. Njegova najopaznejša značilnost je nasprotovanje revizionizmu pri tematizaciji posameznih dogajanj ter težnjo po popolni spremembi obravnav drugih obdobj. Pri tem je

pomembno, da ne gre le za nasprotovanje kontrafaktičnemu revizionizmu, torej zgodovinski paranznanosti, ki ji je cilj spremeniti preteklost, ne samo vednost, predstave in zavest o njej, temveč skuša zanikati tudi rezultate metodološko neoporečne kritike virov.

Poleg teh dveh koncepcij, ki si ju je mogoče predstavljati kot planet Saturn z njegovimi obroči, se je v obdobju metodološke in konceptualne pluralizacije pojavilo zgodovinoopisje, na katerega gravitacija ciljev in ideologije komunističnega režima ne deluje. Toda tudi ta prostor ni prost delovanja dejavnega nihilizma. Del njegovih predstavnikov se trudi metodološko insuficientna dela prikriti z ideologijo znanstvene pluralnosti; ne gre samo za drugačne koncepte, temveč za pristajanje na logiko skupine oziroma tabora, kjer za določene zgodovinarje veljajo posebni standardi sprejemljivosti. Ta del, ki iz najrazličnejših pragmatičnih vzrokov pristaja tudi na kontrafaktični revizionizem, kljub nasprotovanju koncepcijam zgodovine kot servisa in zgodovine kot ideološko ciljnega projekta, daje hranivo obema. Ni sicer njuna zrcalna podoba, je pa z njima povezan v »oddaljeni (konceptualni) bližini«.

Prispevek k določitvi aktualnega položaja in perspektiv vseh teh treh paradigem zgodovine in historiografije je majhen; njihova težnja je »sedanjost« prestaviti v zaželeno pozicijo. Kljub temu pa njihovo poznavanje ni odvečno, saj v okviru kritične zgodovine in historiografije kaže tendenco nihilizma – in to ne tistega, ki zadeva zgodovino kot vedo in historiografijo, temveč tudi širše.

Ddr. **Igor Grdina** je redni profesor na Fakulteti za humanistiko (Kulturna zgodovina in Interkulturni študiji – primerjalni študij idej in kultur) Univerze v Novi Gorici, Fakulteti za slovenske in mednarodne študije Nove univerze v Ljubljani in Alma Mater Europaea; znanstveni svetnik na Inštitutu za kulturno zgodovino ZRC SAZU in AMEU-ISH.

igor.grdina@zrc-sazu.si

»VELIKI UMIK«?

Katoliška cerkev v Evropi od druge polovice dvajsetega stoletja med revolucijo in nejožefinizmom

Prispevek bo obravnaval precej nenavadno pot evropskega katolištva v drugi polovici dvajsetega stoletja. Ob koncu druge svetovne vojne se je ta znašel v težavnem položaju. Več zgodovinsko katoliških območij v srednji in vzhodni Evropi je pod komunističnimi režimi preživljalo obdobje preizkušenj. Po drugi strani je bil za številne krajevne cerkve v zahodni Evropi značilen precejšen preporod. Ta preporod bi lahko razumeli kot glavno izhodišče drugega vatikanskega cerkvenega zbora, ki ga je dokaj nepričakovano sklical papež Janez XXIII. in na katerem so prevladovale sveže teološke zamisli predvsem iz germanskih delov evropskega katolištva. Vendar je koncil potekal tudi v obdobju prevlade katolištvu sovražnih režimov na Vzhodu in napovedujočih se velikih pretresov na Zahodu.

Bogoslužna reforma, ki jo je »naročil« koncil, je dober primer njegove dvoumnosti. Lahko rečemo, da je bila želja po reformi v času pred letom 1962 zelo razširjena. Toda po drugi strani se zdi, da je radikalna oblika, vidna v končni različici prenovljenih obredov, pomagala spodkopati posebno katoliško samorazumevanje in utrla pot daljnosežnemu prilagajanju liberalizirani zahodni družbi. Ta razvoj, ki sta ga sicer upočasnila pontifikata Janeza Pavla II. in Benedikta XVI., je do leta 2020 skoraj povsem izločil Katoliško cerkev kot neodvisen glas v sodobnih zahodnoevropskih družbah.

Pri tem ostaja glavno vprašanje, v kolikšni meri je bil proces posledica (zunanje) sekularizacije in v kolikšni meri ga je Cerkev z lastnimi koraki v smeri samosekularizacije olajšala.

Dr. **Aleš Maver** je izredni profesor na Filozofski fakulteti (Oddelek za zgodovino) Univerze v Mariboru in namestnik predstojnika Oddelka za zgodovino (FF UM); prevajalec in politični komentator; med leti 2012–2016 je bil odgovorni urednik revije Tretji dan in odgovorni urednik ter kolumnist spletnega magazina Časnik.

ales.maver@um.si

O potencialih kulture in krščanstva pri soočanju z nihilizmom in odgovarjanju na krizo smisla zahodne civilizacije

Prispevek se osredotoča na potencial kulture za ustvarjalni odgovor na nihilizem in tlečo krizo smisla v zahodni civilizaciji. Kultura je tu mišljena kot celota pomenov, vrednot in navad, torej kot komunikacija, orientacija in način življenja. V izhodišču kratko podamo dve delitvi glede trendov sodobne kulture: prva razloči drže relativizma, fundamentalizma in dialoškosti, druga pa loči tri »obrazce« postmodernosti: destruktivno-nihilističnega, imanentno-narcističnega in ustvarjalno-sočutnega.

V osrednjem delu se najprej vprašamo o odnosu med pogledi na svet in kulturo ter ožje med vero in kulturo: vprašamo se o globinskih virih kulture in iz njih izvedenih oblikah kultur. Mnogi sodobni pogledi na svet, tudi določen izraz krščanstva, ki je sicer utemeljen v osebno-skupnostni viziji človeka in družbe, krepijo družbeni individualizem in fragmentacijo, se osredotočajo nase ali nasprotno težijo k fundamentalizmu in avtoritarnosti. Jasno je, da ti pogledi na svet ne dajo in ne morejo dati odgovora na nihilizem v sodobni kulturi.

Zato je ključno vprašanje prispevka, kakšno krščanstvo je potencialni in dejanski vir ustvarjalnega odgovora na sodobno krizo. Pri tem se zdijo pomembni tudi ti vidiki: (1) vprašanje odnosa krščanstva do drugih, drugačnih ter odnosa med krščanstvom in svetom, naravo; (2) vprašanje svobode in sodobnega pluralizma ter možnosti sooblikovanja družbene kohezije, ki ne izhaja iz presečišč (individualističnih) interesov ali avtoritarne imperativnosti, ampak temelji na pozitivnem priznavanju drugega v odnosu svobode »z«, to je prizadevanju za bratstvo in dejavno soudeleženo vseh; (3) vprašanje institucij: odgovor na krizo smisla izhaja iz odnosnih vidikov, a ne more mimo kulture in institucij. Pri tem upoštevamo Luckmannovo spoznanje o koncu več kot tisoč

šesto let prevladujoče družbene oblike religije (postkonstantinovska institucionalna specializacija religije) in razvoju nove družbene oblike religije.

Dr. **Igor Bahovec** je doktor socioloških znanosti, deluje kot raziskovalec na Inštitutu za razvojne in strateške analize (IRSA) v Ljubljani ter kot docent na Teološki fakulteti (Katedra za zakonsko in družinsko terapijo ter psihologijo in sociologijo religije) Univerze v Ljubljani in na Fakulteti za uporabne družbene študije v Novi Gorici.

igor.bahovec@teof.uni-lj.si

Mira Miladinović Zalaznik

Agenti, disidenti, zaporniki. Slovenski juristi v precepu dezorientacije

Prispevek bo tematiziral usodo nekaterih izpostavljenih slovenskih juristov skozi dvajseto stoletje, ki so ga na naših tleh zaznamovali različni družbeni sistemi, različne države, politične in sodne prakse ter s tem povezane posledice za njihovo bivanje.

Zajel bo pravnike obeh spolov ter dveh narodnosti – slovenske in nemške. V njihovi poklicni in zasebni aktivnosti so jih vsakokratne oblasti različno dojemale ter obravnavale kot agente, disidente in zapornike.

Dr. **Mira Miladinović Zalaznik** je redna profesorica (v pokoju) za zgodovino nemške književnosti Filozofske fakultete (Oddelek za germanistiko) Univerze v Ljubljani in raziskovalka na Inštitutu Nove revije, zavodu za humanistiko (INR). Predavateljsko je gostovala na različnih univerzah v Evropi in ZDA.

mira.miladinovic-zalaznik@institut-nr.si

Meja in mera obzorja

Beseda »orientacija« je etimološko povezana z vzhodom: pomeni ugotavljanje (lastnega) položaja ali naravnosti glede na tisto stran, na kateri vzhaja sonce. Latinski glagol *orior*, iz katerega izvira, pa ne pomeni le »vzhajati«, temveč tudi »izvirati« in »nastajati«. Orientacija je v etimološkem ključu torej tudi obračanje k izvoru in uravnavanje mišljenja po njem, dezorientacija pa odvrčanje od njega, izguba občutka resničnosti, kar ima za posledico frenetično proizvodnjo ontoloških in etičnih surogatov. Takšna nihilistična odvrnitev od resničnosti se izraža v problemu eksistencialnega obzorja. Človeško življenje v vseh razsežnostih se namreč vselej dogaja v nekem obzorju, ki zamejuje vse bivajoče: to obzorje človek (ali družba) po eni strani določa sam s svojim pogledom, obenem pa se mu le-to vedno zastavlja kot neprestopna, pa čeprav premična meja. Je meja, ki »potuje s človekom« in nazorno izraža transcendentalnost resničnosti: ta je tisto, kar nas neposredno zadeva, sredi česar ves čas živimo, obenem pa se nenehoma izmika našemu zajemu.

Tako razumljena transcendenca, ki jo tako rekoč vsakdanje izkušamo, sicer načelno relativira domet raziskovalne misli, vendar ji ne odvzema smisla, temveč ji prej nasprotno, zastavlja zmeraj nove cilje. Ignoriranje te paradokсне zamejenosti z odprtim obzorjem, ki ga navdihuje želja po moči, pa v temelju zaznamuje tako individualno kot družbeno in kulturno življenje in celo obliko civilizacije. Ko horizont kot navidezna in obenem resnična živa meja bivajočega otrpne v neprehodno (pojmovno in socio-kulturno pragmatično začrtano) mejo mišljenja, se svet zoži, postane predmet kalkulirajočega uma in njegova realnost oslabi, človekova dojemljivost in (samo)doživljanje pa se pod vplivom kulturnega življenja reducirata (antropološka redukcija). V takšnem ozračju nastaja temeljno notranje protislovje našega časa: težnja po tehničnem zajemu celotnega prostora sveta udarja ob vse hujšo eksistencialno klavstrofobijo. Sodobna kultura,

ki implicitno ali eksplicitno odreka ontološko legitimost skrivnosti, po eni strani vztraja pri splošeni podobi realnosti, množi raziskovalna polja in analitične tehnike in tako rekoč zanika pomen narave za človeka (progresivizem), po drugi strani pa vznikajo temu diametralno nasprotno, globoko konservativne, celo reakcionarne in atavistične ideje zavračanja tehničnega napredka in češčenja narave.

S temi protislovji je zaznamovano tako družbeno kot individualno življenje: na poseben način se to kaže v umetnosti, zlasti v izginjanju tistih njenih oblik, kakršna je recimo lirična poezija, ki neposredno težijo k obzorju in se orientirajo po nedosegljivem ter predpostavljajo človeka z neizmerljivo doživljajsko prostornino.

Dr. **Brane Senegačnik** je zaposlen na Filozofski fakulteti (Oddelek za klasično filologijo) Univerze v Ljubljani kot docent za klasično filologijo; je izredni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti (SAZU) in raziskovalec na Inštitutu Nove revije, zavoda za humanistiko (INR).

branko.senegacnik@guest.arnes.si

Dogodek smisla

Živimo v času v katerem je, kot se zdi, z zmagoslavjem poznanstvenjenega, tehnicističnega mišljenja, vprašanje smisla odrinjeno na obrobje družbene in posameznikove zavesti, če že ne prezirano, in to ne nujno z odkritim zasmehovanjem, temveč pogosteje z ignoranco, privedeno do paroksizma. Poznanstvenjenost ne zadeva samo mišljenja, ampak temeljno človekovo samorazumevanje, izhajajoče iz tehnicistično razumljene biti same, z voljo do moči in obvladovanja skrčene na manipulabilno prezenco in neprodušnost vzročno-posledičnih verig. Smisel pa ravno *ni* eden izmed njihovih členov, niti prvi, niti zadnji, niti kateri vmes, ampak se lahko pojavlja le na ontološko bistveno drugačni ravni, onkraj tovrstnih verig, odstirajoč s seboj – s svojim dogodkom – radikalno *odprtost biti* v izvorni svobodi njenega samodarovanja in samorazkrivanja.

Poznanstvenjenost temeljnega človekovega življenjskega obzorja odpravlja ontološko prvenstvo posameznika. Takšna »posamezniška« ontološka instanca je poznanstvenjenemu mišljenju vselej nedosegljiva in nedoumljiva, ker nasprotuje idealu vsemerljivosti, vsejasnosti in vsezaokroženosti biti. Ni smisla brez posameznika. Družbeno zaukazan, vsiljen smisel je pravzaprav ne-smisel; in to ne glede na to, ali je takšen smisel pozitiven (ideološki v klasičnem smislu) ali negativen (relativističen).

Drama smisla se dogaja v posamezniku, *kot* posameznik, nenehno nihajoč med svojim znotraj in zunaj, med svojo samolastnostjo in prek slednje razodevajočo se celoto resničnosti; drama smisla je posameznikova *eksistenca*.

Asist. **Sergej Valijev** je mladi raziskovalec na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU in doktorand literarnih ved na Filozofski fakulteti Univerze Ljubljani; pripravlja doktorat o grški tragediji, ki jo obravnava s fenomenološkimi in eksistencialističnimi pristopi.

Hermenevtična filozofija Paula Ricoeurja kot temelj problema ali rešitve?

Sodobna brezvoljnost na področju demokratične udeležbe postaja vedno bolj resen družbeni problem, ki ga uspešno izkoriščajo najrazličnejše radikalne skupine. Podobno se dogaja pri vprašanju smisla življenja, kjer se v absolutnih interpretacijah življenjskega cilja vse bolj uveljavljajo radikalne verske skupnosti s promoviranjem zgolj lastne interpretacije. Hermenevtični obrat v filozofiji je odprl široko polje spraševanja o interpretaciji in razumevanju, s čimer je omogočil pluralnost mnenj v najširšem družbenem kontekstu, kar se končuje v postmodernem zanikanju vsake ideološke prevlade.

Naše vprašanje je, ali je prav ta hermenevtični poudarek v sodobni filozofiji pripeljal do politične apatije in končno nihilizma v najslabšem pomenu osebne in družbene zavesti. Paul Ricoeur v svojem hermenevtičnem pristopu do družbe predpostavlja, da vedno poteka hermenevtični proces med ideologijo in utopijo v vsaki družbeni skupnosti. Ideologija daje trdnost in gotovost družbeni stvarnosti, vendar vsaka skupnost potrebuje tudi možnost nekakšnega hermenevtičnega izstopa iz identifikacijskih vzorcev, kar po njegovem prepričanju omogoča utopija.

Če je danes človek bolj paraliziran kot slep, ali ni prav naloga filozofov, da ga s kritiko utopije ali z iznajdbo tako imenovanega »kraja, ki ga ni«, osvobodijo te brezvoljnosti in razočaranosti? Samo v pravem in zavestnem stalnem hermenevtičnem procesu iskanja ravnovesja med ideologijo in utopijo se bomo lahko v demokraciji počutili doma in odgovorni do usode svoje lokalne in globalne skupnosti.

Dr. **Janez Vodičar** je dekan Teološke fakultete Univerze v Ljubljani in redni profesor pri Katedri za pastoralno in oznanjevalno teologijo (TEOF UL); pedagoško in didaktično deluje tudi na Gimnaziji Želimlje, raziskovalno pa na Inštitutu za aplikativno teologijo (TEOF UL); kot predavatelj je večkrat gostoval na tujih univerzah (mdr. Tanzanija, Madžarska, Hrvaška ...).

janez.vodicar@teof.uni-lj.si

Hrepenenje po smislu in smisel hrepenenja med metafiziko in psihoanalizo

Če zgodovinsko obdobje metafizike lahko označimo kot iskanje presežnega smisla naše s prigradnostjo in minljivostjo zaznamovane eksistence, pogosto spregledamo, kaj je notranje gonilo tega iskanja. Platon, ki za to metafizično hrepenenje oziroma željo uporablja pojma »eros« in »epithymía«, se zaveda, da mora imeti hrepenenje idealen (metafizičen) izvor, hkrati pa ne sme doseči idealne uresničitve. Eros mora vključevati pomanjkanje, iz katerega črpa svojo gonilno silo.

Krščansko izročilo si je pod vplivom platonizma prisvojilo metafizični pojem želje (lat. *desiderium*) in ga razlagalo kot človekovo hrepenenje po Bogu ali blaženosti. Sicer pa metafizično hrepenenje lahko najdemo v vsaki metafizično zaznamovani filozofski misli, vključno z modernostjo, tudi če se zanj uporabljajo različna imena. Ker ima za metafiziko tako središčen pomen, ne čudi, da napadi na metafiziko nujno vključujejo poskus razkrinkanja tega »nadaravnega« hrepenenja kot nečesa naravnega ali celo »pod-naravnega«, kot se to npr. zgodi v Freudovi psihoanalizi in pojmu podzavednega.

Lacan podzavedno poveže s pojmom jezika in človekovim vstopom v simbolni red, obenem pa poda novo interpretacijo hrepenenja (fr. *désir*) oziroma »želje« (v ustaljenem slovenskem prevodu). Sprejeti, da »realnega« v Lacanovem smislu (oz. metafizične idealnosti) ni, je nujna streznitev človeka in paradigmatičen primer sodobnega nihilizma. Obenem pa predstavlja izziv za vsak poskus, da bi metafizičnemu hrepenenju (oz. želji) obudili njegov presežni značaj.

Dr. **Branko Klun** je redni profesor za filozofijo na Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani. Študiral je v Ljubljani, Rimu, Parizu in na Dunaju ter kot vabljeni predavatelj često gostuje v tujini. Težišča njegovega raziskovanja so metafizika, filozofija religije in fenomenološka eksistencialna analiza.

Dezorientacija smisla in smisel kot dezorientacija: kritični pristop k teologiji smrti Boga

Ko naslavljamo sodobno krizo smisla, govorimo o stanju, ki brez dvoma v veliki meri sovпада s smrtjo Boga. Odziv na ta paradoksalen dogodek je v teološki misli dvojen, po eni strani gre seveda za precej razumljivo zanikanje tega dogodka, po drugi strani pa se je izoblikovala zelo bogata tradicija, ki ta dogodek postavi za svoje izhodišče.

Teologija smrti Boga (včasih imenovana tudi radikalna teologija) je precej heterogeno gibanje misli, ki temelji na kritiki zahodnih metafizičnih formulacij, afirmaciji sekularnosti in skromnejšem pristopu k skrivnosti transcendence. V tem duhu namesto gotovosti afirmira manko in negotovost, celo do te mere, da eden izmed ključnih mislecev, ki jih prištevamo v ta teološki tok, Mark C. Taylor, zapiše: »Gotovost je simptom smrti; negotovost, utrip življenja«.

Prispevek bo preučil, kako se ta miselni tok, ki se zelo pogosto navezuje na Heglove, Blakove in druge bolj postmoderne spise, odgovarja na izzive nihilizma.

Dr. **Luka Trebežnik** je raziskovalec na Inštitutu za filozofske in religijske študije Znanstveno-raziskovalnega središča Koper (ZRS), docent in prodekan Fakultete za humanistične študije v okviru Univerze Alma Mater Europea.

lukatrebeznik@yahoo.com

Zgodba o periferiji in izgubljenem središču. Problemi orientacije in iskanja smisla v postmodernej umetnosti

Stoletje, v katerem živimo, v uvodnih taktih ni le stoletje scientifikacije in umetne inteligence, ampak tudi stoletje orientacije in iskanja smisla v umetnosti in njeni teoriji kot tudi na drugih področjih.

Zgodovina moderne in postmoderne umetnosti nam je običajno predstavljena kot zgodovina kršitev, ekscesov in diskontinuitet, se pravi kot zgodovina prestopanj meja uveljavljenih umetnostnih paradigem. Mar tako na tej podlagi navsezadnje spontano verjamemo, da so v umetnosti v središču prav dogajanja na njenem obrobju? Vendar je danes, dokazuje avtor, na mestu skepsa do samoumevnosti takih pogledov. Vprašljivo je namreč, kadar se teorija umetnosti napaja zgolj z empirijo majhnega razreda robnih primerov in se iz tega majhnega robnega *ratia* čuti pristojno, da ta razred primerov razglasi za *medij Zeitgeista* ter celo za prototip umetniške ustvarjalnosti.

V razpravi bo skušal avtor na osnovi novih spoznanj v estetiki in teoriji likovne umetnosti priti na sled kriterijem umetnostne identitete v objektivu teoretske epistemologije in na tej podlagi odpreti vprašanja orientacije in iskanja smisla v umetnosti in njeni teoriji na prelomu iz drugega v tretje tisočletje. Iskanja smisla, ki atipičnega ne zamenjuje z arhetipičnim, perifernega ne s centralnim in umetne ne z naravno inteligenco.

Dr. **Jožef Muhovič**, akademski slikar in redni profesor (v pokojju) Akademije za likovno umetnost in oblikovanje Univerze v Ljubljani; poučuje tudi na Fakulteti za slovenske in mednarodne študije Nove univerze; je redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti (SAZU), v mandatu 2020–2024 je *bil predsednik Upravnega odbora Prešernovega sklada*.

Umetnost med skušnjavo in preizkušnjo

V prispevku bom ob pomoči umetnosti razmišljal o razpetosti sodobnega človeka v biblično dialektiko skušnjave in preizkušnje. Motivacija izhaja iz spremembe molitve Očenaš v najnovjšem prevodu *Svetega pisma*, v katerem je »skušnjavo« zamenjala »preizkušnja«. Sodobnemu človeku, ki pred skušnjavo nima zadržkov, ima pa velikanski strah pred preizkušnjo, se zdi ta sprememba pisana na kožo. Namesto premagovanja skušnjav in utrjevanja v preizkušnjah, se je sodobni človek preizkušnji pripravljen izogniti prav z nihilističnim »zapeljevanjem« v skušnjavo, ki preizkušnjo odpravi (npr. splav, evtanazija ipd.).

Odnos človeka do skušnjave in preizkušnje odpira nekatere temeljne dileme sodobnosti. Te bom naslovil skozi perspektivo umetnosti, v kateri je mogoče odnos človeka do skušnjave in preizkušnje opazovati na dva načina. Po eni strani se človekov odnos kaže v vsebinah, ki jih umetnost reprezentira (na primer upodobitve bibličnih skušnjav in preizkušenj). Po drugi strani pa se človekov odnos kaže v načinu, kako se umetnost v nekem času sooča s skušnjavami in preizkušnjami ter se nanje odziva.

Ker je umetnost v sodobnem času postavljena pred mnoge družbene, etične in tehnološke izzive, je to še posebej relevantno vprašanje. Tako kot za sodobnega človeka nasploh, se namreč tudi za velik del sodobne umetnosti zdi, da je utrjevanje s preizkušnjo zanjo postalo prenaporno, zato išče obvoze v najrazličnejših družbenih, etičnih in tehnoloških skušnjavah.

Dr. **Jurij Selan** je slikar, likovni teoretik in pedagog; izredni profesor za likovno teorijo na Pedagoški fakulteti Univerze v Ljubljani. Aktiven je na področjih umetnosti, znanosti in poučevanja; raziskovalno deluje v okviru Inštituta za znanstveno-raziskovalno in umetniško delo (PEF UL).

jurij.selan@pef.uni-lj.si

Fenomenologija notranjega prostora in pesniška nihilologija

Izhodišče referata je misel nedavno preminulega francoskega fenomenologa Jeana-Louisa Chrétiena (1952–2019) o notranjem prostoru in psiho-pnevmatični dilataciji, kot jo je ta samosvoj mislec razvijal proti koncu svojega življenja.

Ta misel je relevantna za današnjo refleksijo o nihilizmu predvsem s stališča, da v evropski tradiciji mišljenja o niču (in biti) razklepa posebno bitno topologijo interioritete, ki se na fundamentalen način zasnavlja znotraj obzorja izrekanja in izkušanja ničā skoz pesniško govorico. Pri tem je seveda ključnega pomena pojav moder(nističn)e poezije, ki se je v devetnajstem stoletju vzpostavila kot prelom z izročilom in hkrati kot pogoj možnosti moderne in *eo ipso* sodobne subjektivitete v vsem njenem »dialektičnem« naponu med radikalno interioriteto in ekterioriteto.

Analiza nekaterih ključnih stihov modernih pesniških besedil od Whitmana pa do danes, bo skušala pokazati, v čem je filozofska aktualnost takšne pesemske nihilologije oziroma izrekanja ničā.

Dr. **Alen Albin Širca** je docent na Filozofski fakulteti (Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo) Univerze v Ljubljani; raziskovalno deluje na področju literarnih ved pri Znanstvenoraziskovalnem inštitutu Filozofske fakultete (ZIFF) Univerze v Ljubljani. Od leta 2018 je predsednik Slovenskega društva za primerjalno književnost (SDPK) in član uredniškega odbora znanstvene revije *Primerjalna književnost*.

alenalbin.sirca@ff.uni-lj.si

Dane Zajc in razpoka v slovenski recepciji nihilizma - duhovno v poeziji (?), včeraj, danes, jutri (?)

Prispevek bo razgrnil različne ravni oznak poezije Daneta Zajca kot nihilistične, hkrati pa ponudil kritičen uvid vanje. Bistveno bo osvetljen avtorjev osebni nazor: njegovo pojmovanje bistva poezije ter njegovo doumevanje sebe – lastne esence in eksistence v (sodobni, slovenski) literarni sredi.

Predstavil bo dognanja o pesnikovem notranjem iskateljstvu, temelječa na njegovih osebnih mislih iz esejev, intervjujev, rokopisov. Obenem bo jasno pokazal na Zajčevo nestrinjanje z nekaterimi oznakami njegovega pesnjenja – v prvi vrsti z izpostavljenim, breztalno in prazno zanikovalnim – in na ta način ponudil (morda za nekatere povsem novo) globlje razumevanje mesta duhovnega v poeziji. Vse to na podlagi pesnikovih pričevanj.

Dane Zajc kot osrednja osebnost slovenske poezije ('temnega' modernizma) druge polovice dvajsetega stoletja nam bo potemtakem odprl vprašanja večne vsebnosti poezije, njenega namena danes in skepse v prihodnosti. Poraja pa se končno tudi vprašanje o dez-nihilizmu.

Dr. **Neža Zajc**, doktorica znanosti s področja literarnih ved, literarna in kulturna zgodovinarica, pesnica in esejistka; raziskovalka na Inštitutu za kulturno zgodovino Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU).

neza.zajc@zrc-sazu.si

»... *durchgründet vom Nichts* ...«

Sodobnost pesništva skoz prizmo pre-skušnj(av)e nihilizma

S prispevkom želim, na podlagi poskusa razgrnitve problematike razmerja med pesnjenjem in mišljenjem, kakor zaznamuje hermenevitično filozofijo Hansa-Georga Gadamerja, začrtati morebitno smer spraševanja glede možnosti miselnega soočenja z nihilističnim razsežjem (prakse in teorije) sodobnega pesništva.

Ob (interpretaciji) pesmi Paula Celana »Wirk nicht voraus« iz zbirke *Lichtzwang* (1970), ki jo Gadamer obravnava v spisu z naslovom »V senci nihilizma [Im Schatten des Nihilismus]« (1990), nameravam zaznačiti óno obsegajoče, obsežno obzorje, skoz katero se morda za-zrcali tudi splošna, tudi slovenska situacija znotraj polja literarnega ustvarjanja in razglabljanja o književnosti: plan(javo) in pla(pola)nje, – zastrto-razprto, razprto-zastrto – polje – odnosa (do) – nič.

Se natanko, čeprav takšno in tovrstno razmerje, spričo razmer – brez-?(raz)mernosti? – post-modernega, tehno-znanstveno obvladovanega, scela z-mediatiziranega sveta – sploh (*nekakšnega?*) sveta? –, sámo zapada brez-bistvenosti brez-odnosnosti, skoz soočenje s pre-skušnj(av)o nihilizma, z njim, kaže jedro pesništva: njegova – brez-?temeljna? – sodobnost? Tako nekdam kot danes?

Dr. **Andrej Božič** je raziskovalec na Inštitutu Nove revije, zavodu za humanistiko (INR); član in tajnik več mednarodnih uredništev (mdr. znanstvene reije za fenomenologijo in hermenevitično *Phainomena*; CEEPS - Central and East European Society for Phenomenology); avtor znanstvene monografije *Pisava življenja. Ob pesništvu Paula Celana* (2022).

andrej.bozic@institut-nr.si

Sodobna zgodba o prostoru

Če je literatura dvajsetega stoletja tudi svojevrstna zgodba o času (osebnem in družbenem, času, ki teče in času, ki stoji), lahko v literaturi enaindvajsetega stoletja tem bolj sledimo tematizaciji prostora. V prispevku analiziram izbrana sodobna, žanrsko raznolika slovenska literarna dela – pesniško zbirko *Vsakdanje geometrije* Petra Svetine (Literatura, 2017), roman *Leninov park* Tadeja Goloba (Goga, 2018) in zbirko kratkih zgodb *Dobra družba* Ane Svetel (Literatura, 2019) ter razumevanje prostora znotraj teh del.

Ugotavljam, da se koncept prostora vseskozi prepleta s tematizacijo našega vsakdanjika in njegovo geometrijo. Gre za mrežo, v katero smo vpeti, znotraj katere se povezujemo in sodoločamo drug drugega, naš prostor in tako, povratno, tudi sami sebe.

Je sodobna literatura odmev Foucaultove misli iz *O drugih prostorih* (1967), kjer ugotavlja, da se mu njegov sočasni svet kaže »manj kot neko veliko življenje, ki naj bi se razvijalo skozi čas, kakor pa kot neka mreža, ki povezuje točke in prepleta svoje niti«?

Dr. **Tina Bilban**, literarna kritičarka, urednica, prevajalka; raziskovalka na Inštitutu Nove revije, zavoda za humanistiko (INR); članica izvršnega odbora IBBY 2022–2024 (Mednarodne zveze za mladinsko književnost) in predsednica Slovenske sekcije IBBY; članica žirije za Bologna Ragazzi Award 2024 (osrednje mednarodne nagrade knjižnega sejma v Bologni).

tinabilban@gmail.com

Znanstvena konferenca

SMISELNA DEZORIENTACIJA IN NIHILISTIČNI PRECEP DANES

Uredila

Manca Erzetič

Uvodnik

Dean Komel

Slikovne priloge

Jožef Muhovič

Pesem na ovitku

Brane Senegačnik

Založnik

Inštitut Nove revije, zavod za humanistiko, 2024

Prelom

Žiga Stopar

Tisk

DEMAT d. o. o.

Naklada

50 izvodov

Ljubljana, 2024

Inštitut Nove revije, zavod za humanistiko, organizira konferenco v okviru raziskovalnega programa *Humanistika in smisel humanosti v vidikih zgodovinskosti in sodobnosti* (P6-0341), raziskovalnega projekta *Hermenevtični problem razumevanja človekove eksistence in koeksistence v epohi nihilizma* (J7-4631) in infrastrukturnega programa *Center za promocijo humanistike* (I0-0036), ki jih financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

NA ULICAH TEGA
ČASA

Teža dežja,
ki ne pade.
Vse bolj nevidna.
Vse bolj neznosna.

Pod prozornim
bremenom
zamolčanega
se lomijo misli
in kosti.

Na vsaki ulici tega časa,
zunaj in znotraj,
je resnica
brez prihodnosti.
Vse bolj nevidna.
Vse bolj neznosna.